

VLASTNÉ MENO **v komunikácii**

15. slovenská onomastická konferencia
Bratislava 6. – 7. septembra 2002

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV
Filozofická fakulta Univerzity Komenského
VEDA, vydavateľstvo SAV

Recenzent: PaedDr. Matej Považaj, CSc.

ISBN 80-224-0791-7

© Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV a
Filozofická fakulta Univerzity Komenského

ISBN 80-224-0791-7

ETNICKÉ VPLYVY NA HYDRONYMIU TURCA (Z HĽADISKA DIACHRÓNIE)

Jaromír Krško

Osídlenie turčianskej kotliny je veľmi staré. Archeológovia a historici sa prikláňajú k názoru, že prvý človek žil na tomto území už na konci paleolitu (1 000 000 – 8 500 rokov pred n. l.), hoci prvé archeologické nálezy najstarších pozostatkov tu žijúceho človeka pochádzajú až zo stredného eneolitu (2 750 – 2 250 rokov pred n. l.) (Beňko, 1996, s. 12 – 13).

Ak vychádzame zo súčasného stavu hydronymie Turca, ktorú tvorí približne 450 onymických objektov, môžeme vysloviť názor, že v diachrónnom smere formovalo turčiansku hydronymiu niekoľko etník – slovansko-slovenské, nemecké, valašské a maďarské. Podiel jednotlivých etník na tvorbe hydronymie povodia Turca je predmetom tohto príspevku.

Slovanské etnikum obývalo územie Turca pred samotnou existenciou Veľkej Moravy v časoch, keď ešte nebol zavŕšený proces christianizácie. Svedčia o tom niektoré terénne názvy a ojkonymá, kde naši predkovia vykonávali pohanské kultové obety – *Modly* (pri Martine)¹, osada *Háj*², zaniknutá osada *Nedožery*³ neďaleko Hája, hradisko *Pohanovo* nad Nolčovom atď.

Po vzniku Nitrianskeho kniežatstva a vzniku Veľkej Moravy bolo územie Turca podriadené Nitre a neskôr spravované z Vyšehradu. Spravovanie hornej Nitry a Turca dokazujú paralelné názvy obcí v oboch regiónoch – *Pravno*, *Diviaky*, *Sučamy*, *Nedožery*, *Necpaly*, *Žabokreky*, *Laskár*, *Požehy*, *Lazany*, *Kľačany*, *Belá*, *Rudno*... Vznik tohto javu vysvetľujú historici rôzne – jedna skupina sa prikláňa k názoru, že takouto formou sa mala vyjadriť (aj formálne) podriadenosť pánom z Vyšehradu, iná skupina hovorí o migrácii obyvateľov Turca na hornú Nitru v zime (miernejšie zimy) a v lete do Turca (miernejšie letá) s tým, že si títo obyvatelia prenášali aj svoj osadný názov. J. Beňko vyslovuje názor, že časť týchto ojkonym vznikla prenesením – podľa neho, niektoré odbojné veľkomoravské kniežatá sa stiahli z južných (nitrianskych) území na sever, podobne aj niektoré bohaté rody (Diviackovci), ďalšia časť (pa-

¹ J. Beňko predpokladá, že išlo o „miesto obetiska pohanskému Perúnovi a možno aj iným božstvám, napr. Turovi“ (Beňko, 1996, s. 37).

² Ide o pôvodný psl. význam slova **gajъ* – ohradené posvätné miesto v lese, obetište (k tomu aj Krajčovič, 1988, s. 165).

³ J. Beňko vyslovuje domnienku, že toto ojkonymum etymologicky súvisí s psl. slovom **žrbiva* – obeta, obetisko (Beňko, 1996, s. 80).

ralelných) ojkonym vyjadrovala centrálnu správu Turca a hornej Nitry z Vyšehradu.

Obchodné cesty a kontakty medzi hornou Nitrou a Turcom boli dôležité aj pre osídľovanie ďalších severných častí stredného Slovenska. Horná Nitra predstavovala vstupnú bránu do Turca, Liptova a Oravy (s prechodom do Poľska)⁴. Takto postupovalo autochtónne slovanské obyvateľstvo, ktoré sa tu usadilo ešte pred existenciou Veľkej Moravy.

Slovansko-slovenské vplyvy na toponymiu Turca sme už čiastočne doložili výskytom ojkonym. Niektoré ojkonymá boli motiváciou pre vznik hydronyma⁵ – napr. osada *Háj* (1264 *Hai* VSO I, 398; 1277 *Gay* VSO I, 398; 1340 *Gay alias Hay* VSO I, 398) → hydronymum *Háj* (2); *Slovenské Pravno* (1113 *Prauna* VSO III, 56; 1275 *Prona* VSO III, 56; 1453 *Prona Sclavonicalis* VSO III, 56; 1514 *Tothprona* VSO III, 56) → *Pravnianka* atď. Opačným prípadom je motivácia ojkonyma hydronymom. Išlo o osady ležiace v blízkosti týchto tokov – napr. hydronymum *Beliansky potok* → osada *Belá* (1282 *due Villa Bella* VSO I, 153; 1353 *Bela* VSO I, 153; 1535 *Byela* VSO I, 153); *Blatnický potok* (1244 *Blatni-cha* CDSl. II. Nr. 159, s. 107; 1252 *fl. Blathni-cha* CDSl. II. Nr. 400, s. 279) → *Blatnica* (1230 *Blatnica* VSO I, 168; 1252 *Blathni-cha* VSO I, 168; 1323 *Blatnic-ze* VSO I, 168); *Polerieka* (1113 *fl. Polireca* CDSl. I. Nr. 69, s. 66; Šmil. 322) →⁶ *Polerieka* (1361 *Paralaka* VSO II, 415; 1363 *Polereka* VSO II, 415; 1534 *Poleryka* VSO II, 415). Ďalšie hydronymá priamo odrážajú slovanskú alebo slovenskú lexiku, ktorá sa motivicky viaže na označenie vody – *Blatná* (podľa kalnej vody a blatistého terénu), *Bystré*, *Bystrica* (rýchla, čistá voda), *Kaluž* (z apelatíva *kaluž*, to z psl. *kaľ* a *luža*), *Medokýš* (z apelatíva *medokýš* – kyslý prameň, psl. *medokyš*), *Žarnovica* (podľa výskytu kameňov slúžiacich na výrobu mlynských žarnovov (psl. *žrny* > *žrnov*)), *Teplica* (teplé pramene), *Vřica*, *Vřie* (vznikli propriálizáciou slovesa *vřiet* (psl. *vřěti*) – aj vo význame vyvierat' v podobe gejzíru), *Vřitky* (z apelatíva *vřitok*, psl. *vřitok* – prameň, žriedlo). Mnohé hydronymá povodia Turca boli motivované okolitými rastlinami, územím, cez ktoré pretekali, prípadne označovali vlastnosť vody – *Čemerná* (z apelatíva *čemerica*, psl. *čemer* – druh lúčnej rastliny z rodu *Helleborum*, *Veratrum* alebo *Aconitum*), *Jasenica* (z apelatíva *jaseň*, psl. (*f*)*asen*, bot. *Fraxinus*), *Javorina* (bolo motivované apelatívom *javor*), *Jelšiny* (podľa porastu *jelše*), *Konotopa*

⁴ Išlo o veľmi dôležitú obchodnú trasu, ktorou sa dovážala z Poľska soľ do Uhorska.

⁵ Motivácia hydronyma ojkonymom je zriedkavá, častejšie sa uplatňuje motivácia opačná. Tento druh motivácie je skôr príznačný pre novšie podoby hydronym.

⁶ Aj v tomto prípade musíme uvažovať o motivácii ojkonyma hydronymom, pretože etymológiu názvu *Polerieka* vysvetľuje Krajčovič, že ide o „rieku pretekajúcu poľom, čiže miernou vyvýšeninou zarastenou burinou, krovím a pod.“ (Krajčovič, 1988, s. 164).

(vzniklo z *koňb* a *topiti* – išlo o močaristé brehy, pri prechode potoka sa topili kone (Šmilauer, 1932, s. 463 – 464)) atď.

K slovanskému etniku postupne pribúdali ďalšie neslovanské etniká. Historici predpokladajú, že prvé nemecké obyvateľstvo vstúpilo do Turca v súvislosti so šírením kresťanstva v dobe Nitrianskeho kniežatstva a počas existencie Veľkej Moravy. Toto etnikum však nebolo veľmi početné, jeho úlohou nebolo osídliť územie, ale pôsobiť v radoch domáceho etnika a upevňovať kresťanstvo. Preto táto vlna nemeckých migrantov nezanechala žiadne stopy v hydronymii Turca.

Druhá, početnejšia vlna nemeckých prisťahovalcov spadá do obdobia bojov o uhorský trón, keď po smrti Ondreja III. vymreli Arpádovci po meči. Vymenovaním Karola Róberta za uhorského kráľa (1307) sa moci ujali Anjouovci. Svoje mocenské postavenie si Karol Róbert upevnil po potlačení odporu niektorých šľachticov, najmä však po smrti Matúša Čáka Trenčianskeho (1321). Po mocenských bojoch o trón a tatárskych nájazdoch, ktoré zdecimovali Uhorsko, hospodárska politika Karola Róberta zaznamenala veľké úspechy. Kráľ podporoval rozvoj priemyslu – najmä ťažbu a spracovanie drahých kovov, železa, ale aj iných nerastných surovín. Udeľoval mestské výsady a darovaním početných majetkov si zaviazal uhorskú šľachtu. Obdobie panovania Karola Róberta sa preto označuje ako zlatý vek Uhorska.

Prírodné podmienky Turca – najmä slabý výskyt drahých kovov, nedávali veľké predpoklady pre komplexnejšie osídlenie turčianskej kotliny. Okolie mimo Turca však bolo lákadlom pre nemeckých baníkov – najmä okolie Kremnice a Banskej Bystrice (bohaté náleziská zlata, medi a ďalších drahých a farebných kovov).

Podľa D. Lehotskej prišli Nemci do Turca priamo z Ponitria a nie druhotne – z Kremnice (Lehotská, 1945, s. 14). Najpočetnejšie enklávy preto tvorili v obciach na ceste z Ponitria do Turca (Rudno, Hadviga, Brieštie, Vrcko...) a v južnej a juhozápadnej časti kotliny (Horný Turček, Dolný Turček, Sklené, Horná Štubňa...). Nemeckí kolonisti sa včleňovali do už existujúcich osád, prípadne založili menšiu osadu na okraji slovenskej osady a postupne obe časti splynuli (napr. Jasenová) alebo zakladali úplne nové osady. Podľa toho môžeme rozdeliť nemecké osady v Turci na dve skupiny:

a) obce, ktoré založili nemeckí kolonisti na základe darovaného územia (tzv. plantácií) s cieľom zaľudniť a hospodársky využiť dovtedy neosídlené časti kraja – Sklené, Horná Štubňa, Horný a Dolný Turček, Hadviga a Vrcko;

b) obce, ktoré existovali pred príchodom nemeckých kolonistov a do ktorých sa postupne toto etnikum včlenilo – Dolná Štubňa (pôvodne Kozmova Ves), Čremošné, Rudno, Dubové a mladšie – Brieštie a Jasenová.

Nemeckí kolonisti sa dostali aj do iných obcí Turca. Lákadlom pre nich boli najmä nemecké mestské práva. Išlo o obce Martin, Mošovce, Turany, Sučany a ďalšie. Tu však nepredstavovali významnú etnickú skupinu a po čase splynuli so slovenským etnikom.

Najsilnejší nemecký živel bol v obciach založených Nemcami, v ostatných osadách Nemci postupne splynuli s domácim slovenským obyvateľstvom (s výnimkou Brieštia⁷).

Južná a juhozápadná časť Turca bola do polovice 14. storočia z väčšej časti neobývaná. Do týchto oblastí sa presunuli nemeckí kolonisti, ktorí dostali toto územie do užívania. Roku 1360 uzavreli zemani z Mútnej zmluvu s Petrom Glázerom, synom Gerhardovým, v ktorej sa P. Glázer zaviazal, že zaľudní územie Čemernej Lehoty (*Chamarna Lehota*)⁸ a že bude toto územie spravovať. Novovytvorená osada dostala názov podľa zakladateľa – *Glaserhai*, neskôr nachádza-me aj poslovenčenú podobu *Sclenner lhota* (1367), *Sceclenner* (1400).

Susednými nemeckými obcami južného Turca sú Horný a Dolný Turček, Horná a Dolná Štubňa. Roku 1371 sa spomína dedičstvo Jána Štiboria z Kremnice v Dolnom Turčeku (*Turczia Inferior*). Je to svedectvo, že osady Turček existovali už v prvej polovici 14. storočia a právne podliehali mestu Kremnica (Beňko, 1996, s. 152).⁹

Aktívnymi pozývateľmi nemeckých kolonistov neboli len Kremničania a zemani z Mútnej, ale aj šľachtici z Hája. Na hranici svojho panstva s Hornou Mútnou založili r. 1340 novú osadu – Novú Lehotu, v ktorej usídlili Nemcov. Názov Novej Lehoty bol pendantom k Starej Lehote (predtým Kozmova Ves, neskôr Dolná Štubňa). Neskôr sa tieto obce premenovali na Starú Štubňu (Dolná Štubňa) a Novú Štubňu (1404 *Newstub*, 1415 *Nouastub*), od roku 1493 Horná Štubňa (*Felsewsthwbna*) (Beňko, 1996, s. 152). V obciach hájskeho panstva sa nemecké etnikum postupne dostalo do všetkých osád – Háj, Čremošné, Dolná Štubňa i Horná Štubňa. Postupne však prevládol slovenský živel a dnes pôvodní Nemci žijú len v Hornej Štubni.

⁷ Nemcov v Briešti však bolo viac ako Slovákov. Tento jav pravdepodobne súvisí s prítomnosťou nemeckého etnika v blízkej Hadvige (osada priamo založená Nemcami). D. Lehotská uvádza údaje o počte Nemcov a Slovákov v obciach Hadviga a Brieštie z roku 1919: Brieštie – 330 Nemcov, 19 Slovákov; Hadviga 446 Nemcov, 19 Slovákov (Lehotská, 1945, s. 37).

⁸ Názov vznikol podľa potoka, ktorý pretekal týmto územím – *Chamarna*.

⁹ J. Beňko pripomína, že v tomto čase nebola pevne stanovená hranica medzi hájskym a kremnickým panstvom. Tvoril ju len prirodzený predeľ Kremnických vrchov. Kremnica však potrebovala množstvo dreva na stavbu banských šácht a štôni, preto prekročila aj hranice Turca. Neskôr vyvolala spor o územie, ktorý (chybou pánov z Hája) vyhrala a juh Turca tak pripadol Kremnici (podrobnejšie – Beňko, 1996, s. 193).

Oblasť juhozápadného Turca tvorí priechod na hornú Nitru. V tejto časti sa Nemci usídlili v druhej polovici 14. storočia na pozvanie šľachticov z Pravna. Pred rokom 1392 zakladajú osadu Hadviga (*Haduīga*) a Brieštie (*Beryztih*), dostávajú sa do existujúceho Jasenova, Rudna a Dubového. Na základe udeľeného nemeckého práva sa Nemci neskôr usadili aj vo Vrícku – v osade pôvodne založenej valachmi. Vzhľadom k izolovanosti Vricka, prevládol tu nemecký živel a čiastočne sa udržal podnes.

Pomerne silná nemecká kolonizácia sa prejavila aj v hydronymii povodia Turca. Zo 450 turčianskych tokov sme zaznamenali 53 nemeckých názvov. V súčasnosti je však väčšina štandardizovaných v slovenskej podobe a terénnym výskumom sme zistili, že aj v úze obyvateľov sa využíva slovenská podoba hydronyma (najmä u mladšej generácie). Stredná a staršia generácia používa slovenskú i nemeckú podobu. Tento jav sa vyskytuje najmä v obciach pôvodne založených Nemcami – Horný Turček, Dolný Turček, Sklené, Horná Štubňa, Brieštie a Vrčko. Veľmi cenným materiálom pre porovnanie používania nemeckých (resp. slovenských) názvov u nemeckého obyvateľstva je diplomová práca V. Lichnera (Lichner, 1973). Autor v nej píše, že v týchto obciach sa podnes (v r. 1973) využívajú nemecké podoby. „Dvojrečovú topografickú nomenklatúru“ v chotároch Brieštia a Hadvigy pripomína aj D. Lehotská (1945, s. 37). Vzhľadom k tomu, že vodných tokov v týchto obciach nie je mnoho, predpokladáme, že v roku 1945 sa používala prevažne nemecká podoba. Na základe týchto dvoch prameňov môžeme sledovať proces zániku nemeckých podôb hydroným (vždy zhruba po tridsiatich rokoch – 1945 – 1973 – 2001).

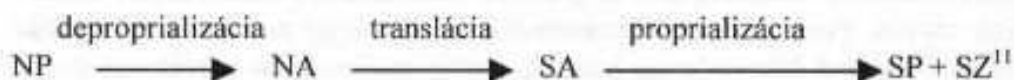
Proces revízie pôvodných nemeckých názvov siaha do doby po II. svetovej vojne. Tieto zmeny zasiahli celé vtedajšie Česko-Slovensko. V Čechách museli riešiť otázky znovuosídľovania českého pohraničia po násilnom odsune sudetských Nemcov, s čím súviselo aj premenovanie dovtedy zaužívaných nemeckých názvov. Prvé premenúvanie bolo živelné a niekedy nevhodné. Preto bola r. 1951 zriadená Názvoslovná komisia, ktorej cieľom bolo zrevidovať české terénne názvy a ustáliť písanie cudzojazyčných názvov – ich grafickú podobu, skloňovanie a odvodzovanie nových názvov (Krško, 2000, s. 4). Jednou zo zásad Názvoslovnej komisie bolo, že „počešťování se děje buď překladem, nebo samostatným českým názvem. Při tom je třeba tvořit názvy z obecných jmen dnes běžných a způsoby živými; tvoření jmen z vlastních jmen osobních není zásadně vhodné“ (Šmilauer, 1957, s. 266).

Zmena nemeckých názvov po II. svetovej vojne nastala aj na Slovensku. Nezačali sa meniť len terénne názvy, ale postupne sa premenovávali aj ojkonymá, ktoré obsahovali toponymu *nemecký/nemecká/nemecké* – *Nemecká*

Lupča sa premenovala na *Partizánsku Lupču* (prvý zápis r. 1252 bol *Lipche/Lypche*, ... 1773 *Nemecka Lypča*, 1808 *Nemecká Lupča*, 1946 *Partizánska Lupča* – VSO, II., s. 370), *Nemecké Pravno* bolo premenované na *Nitrianske Pravno* (prvý zápis roku 1393 bol *Prona*, 1493 *Nemethprona*, 1773 *Nemeczke Pravno*, 1920 *Nemecké Pravno*, 1946 *Nitrianske Pravno* – VSO, II., s. 304).

Proces adaptácie terénnych názvov sa na Slovensku začal, podobne ako v Čechách, najmä v päťdesiatych rokoch. Po zoštátnení pôdy a lesov začali vznikáť nové lesné a vodohospodárske mapy v slovenčine. Pôvodné nemecké názvy sa preto museli revidovať a zmeniť na slovenské. Do tohto procesu boli zapojení lesní inžinieri a odborníci. Najvýhodnejšie bolo, keď sami pochádzali z obcí, ktorých sa proces transformácie názvov dotkol, a ovládali tamojšie nemecké nárečie. Najjednoduchším a najvhodnejším procesom bolo kalkovanie alebo polokalkovanie nemeckých názvov. Niektoré toponymá a hydronymá však boli premenované neadekvátne (napr. *Daubnerov potok* na *Darebák* a pod.).

Z pôvodných nemeckých názvov zostali dnes v nemeckej podobe len 3 pomenovania – *Dirháb*, *Hubengraben*, *Hyrdel*. Názov *Tajch* vznikol z apelatíva *tajch*, ktoré prešlo z nemčiny (*Teich*) do slovenskej slovnej zásoby a označuje jazero alebo rybník.¹⁰ Ďalšie názvy sa poslovenčili vo forme polokalkov (18 názvov) – v tejto skupine sú názvy, ktorých slovenská podoba bola motivovaná pôvodným nemeckým apelatívom transformovaným v názve. Polokalk vzniká deproprializáciou nemeckej podoby hydronyma, následnou transláciou nemeckého apelatíva (resp. porovnaním nemeckého apelatíva so slovenským ekvivalentom) a následnou proprializáciou slovenského apelatíva. Nové (slovenské) proprium sa dopĺňa iným slovenským apelatívom (podľa charakteru toku – *Rehenwiese* → *Srnčí potok*), slovenskou predložkou (*Do Strichu*), slovenským topoformantom (*Ahornbrunn* → *Javorovec*), prípadne sa eliduje ďalší apelatívny člen (*Kaltwasser* → *Studená*). Schematicky to môžeme vyjadriť takto:

¹⁰ Tajchy sa využívali najmä v banskom priemysle ako zdroj vodnej sily na poháňanie banských zariadení (čerpadlá, vetracie a dopravné stroje). Preto sú tieto názvy hojne zastúpené v hydronymii tých oblastí, v ktorých pôsobili nemeckí baníci (pozri napr. Majtán – Žigo, 1999; Sičáková, 1996).

¹¹ Legenda ku schéme: NP – nemecké proprium, NA – nemecké apelatívum, SA – slovenské apelatívum, SP – slovenské proprium, SZ – slovenská zložka (apelatívum charakterizujúce tok, predložka, topoformant, elidované apelatívum a pod.).

Sem radíme takéto nemecké hydronymá: *Ahornbrunn* → *Javorovec*, *Breitungrund* → *Široký potok*, *Brieserwasser* → *Briešťanka*, *Glaserwasser* → *Sklené*, *Kaltwasser* → *Studená*, *Langgrund* → *Dlhá*, *Raubergrund* → *Zlodejská*, *Rehenwiese* → *Srnčí potok*, *Rossfleckengraben* → *Konský potok*, *Szkleno Bach* → *Sklené*, *Torgraben* → *Vrátňny potok*.

Druhú skupinu polokalkov tvoria názvy odvodené od mien majiteľov pozemkov, cez ktoré tok preteká, prípadne vyjadruje smer toku pomocou nemeckého terénneho názvu. V tomto prípade sa vlastné meno nedá preložiť (má nulovú apelatívnu hodnotu). Preložila sa len časť názvu, ktorá mala apelatívnu hodnotu – *Daubnergropel* → *Daubnerov potok*, *Laniewasser* → *Laniekov potok*, *Motnikewasser* → *Motnikerov potok*, *Paluschgraben* → *Palušov potok*, *Pitschelbrunn* → *Pitšelova studňa*, *Stiebelgraben* → *Štibelov jarok*, *Do Strichu*.

Časť slovenských názvov vznikla z pôvodných nemeckých pomenovaní úplným prekladom – kalkom¹². Skupinu kalkov tvoria tieto hydronymá: *Beerbrunn* → *Medvedia studňa*, *Beerwasser* → *Medvedí potok (2)*, *Bei Brunn* → *Pri studni*, *Brünnchen* → *Studničky (2)*, *Dorfwasser* → *Dedinský potok*, *Grenzwasser* → *Hraničná voda*, *Kirchengraben* → *Kostolný jarok*, *Kleinwasser* → *Malá voda*, *Lochkohlung* → *Uhliská*, *Mühlbach* → *Mlynský potok (3)*, *Seitenwasser* → *Bočný potok*, *Schwarzwasser* → *Čierna voda (2)*, *Tiefwasser* → *Hlboký potok (1)*, *Weisswasser (1)* → *Biela voda*.

Ďalšiu skupinu názvov (17 pomenovaní) tvorili hydronymá, ktoré vôbec neprešli do slovenčiny. Túto nemeckú podobu využíva len stredná a staršia skupina obyvateľov. Motivácia niektorých názvov je nejasná. Do tejto skupiny môžeme zaradiť tieto názvy tokov: *Brettsäge Bach* → *Turček*, *Enggrund* → *Flochovec*, *Fleischhacker* → *Bučina*, *Fristikfruhl* → *Horeňovo*, *Goldbrunn* → *Kozí potok*, *Graubischgräbl Bach* → *Turiec*, *Grund* → *Rudniansky potok*, *Hadwigwasser* → *Lúčky (1)*, *Holengrepel* → *Unášaná voda*, *Käserhauwasser* → *Jasenovský potok*, *Königsbrück* → *Červená voda*, *Mittegrundwasser* → *Mlynský náhon*, *Strich* → *Flochovec*, *Topfgrund* → *Pri škólke*, *Tiefengrund* → *Motnikerov potok*, *Weisswasser (2)* → *Hájsky potok*, *Zwinget* → *Čierňava*.

V súvislosti s nemeckou kolonizáciou a jej vplyvom na toponymiu Turca vo všeobecnosti sú zaujímavé 2 fakty – na katastrálnej mape Hornej Štubne z roku 1859 sme zaznamenali podobu rieky Turiec v nemčine – *Graubischgräbl Bach*. V tomto úseku nie je Turiec ešte veľkým tokom, preto ho mohli pomenovať v rodnom jazyku ako „bežný tok“. Napriek tomu by mala platiť téza, že veľké a dôležité onymické objekty zostávajú väčšinou v domácom (pôvodnom)

¹² Ide o tú istú schému ako pri polokalkoch (okrem použitia slovenskej zložky).

jazyku. Tento jav by sme mohli vysvetliť tým, že nemecká enkláva v Hornej Štubni bola taká kompaktná a silná, že sa snažila všetko pomenovať v rodnom jazyku. Túto domnienku podporuje aj druhý fakt – všetky nemecké osady v Turci majú dnes názvy v slovenskej podobe – Sklené¹³, Dolný a Horný Turček (podľa potoka), Hadviga (podľa sv. Hadvigy – Beňko, 1996, s. 154), Brieštie, Jasenová, Čremošné (podľa porastov – brest, jaseň, čremcha). Jedinou výnimkou sú obce Dolná a Horná Štubňa¹⁴, ktorých pôvodné slovenské názvy zanikli a boli nahradené nemeckými názvami.

Druhá kolonizačná vlna, ktorá zasiahla Turiec, bola valašská. Na valašskom práve vznikli osady Vrícko, Budiš a dnes už neexistujúce Nevoľno. Prvé písomné zmienky o valachoch v Turci sú z roku 1495, keď sa Andrej Just sťažoval na valachov Valentína Koroma, že mu ničia polia, lúky a lesy (Beňko, 1996, s. 223).

Doosídľovanie Turca valachmi často vyvolávalo majetkové spory, pretože územie už bolo rozdelené. Takto využili valachov aj šľachtici Pravna, ktorí v snahe rozšíriť svoje územie a majetok, založili v pravnianskych horách osadu Vrícko. Roku 1505 sa dostali do sporu so znievskym prepoštvom, pretože Vrícko ležalo na území kláštora (Beňko, 1996, s. 196). Premonštráti súd vyhrali a r. 1534 sa Vrícko spomína ako majetok kláštora pod menom *Wryckopole*. V druhej polovici 17. storočia prišla do Vricka nemecká enkláva, ktorá postupne asimilovala valašských prisťahovalcov.

Valašská kolonizácia nebola natoľko silná, aby zanechala výrazné stopy v onymii Turca. Z celého súboru hydronym povodia Turca sme zaznamenali len 3 hydronymá – *Košarisko*, *Valašský jarok*, *Z Červeného grúňa*. V okolí obcí založených valachmi existujú aj iné toponymá, ktoré vznikli pod vplyvom tohto etnika – *Rusnácky grúň* (Dubové), *Kýčera* (Kláštor pod Znievom). Viac takto motivovaných terénnych názvov sa nachádza v severnej časti Turca, kam prišli valasi z Liptova – v Sučanoch, Kľačanoch, Šútove. Táto oblasť však nebola predmetom nášho výskumu, pretože vodné toky tejto oblasti nepatria do povodia Turca (väčšinou ústia priamo do Váhu).

Tretiu skupinu názvov tvoria maďarské názvy. V hydronymii Turca sme zaznamenali maďarské pomenovania, ktoré môžeme rozdeliť do dvoch skupín:

¹³ Zaujímavá je ľudová etymológia tohto ojkonyma – podľa nej v obci boli sklárne. V skutočnosti (ako to vyplýva aj z predchádzajúceho textu), názov vznikol podľa zakladateľa obce – Petra Glasera.

¹⁴ J. Beňko cituje príklad V. Uhlára o pôvode názvu Štubňa, ktoré pochádza z nemeckého die Stube = izba, ktoré „zodpovedá staroslovienskemu označeniu izbu s kozubom, teda sídliska, vsi. Toto slovanské označenie sídliska, obydlí treba typologicky datovať do 10. – 11. storočia.“ (Beňko, 1996, s. 114).

1. hydronymá utvorené z maďarských apelatív – *Adnadastpatak*¹⁵ (1360), *Egerpatok* (1309), *Ewspatak* (1393), *Halastanak* (1875), *Máriaforrás* (2001);
 2. slovenské hydronymá písané maďarským pravopisom – *Blathnicza* (1252), *Bystryczka patak* (1406), *Isowpothaka* (1364), *Szucha – Hradetsnitza* (1263), *Iezernicza* (1240), *Treboztou* (1262), *Turbuztou* (1323), *Turucz* (1245), *Thwroc* (1258), *Thurcz* (1375), *Szebeslowcz* (1323) *Vricza patak* (1875) atď.
 Napriek tomu, že Slovensko bolo súčasťou Uhorského kráľovstva, do oblasti Turca nesmerovalo maďarské etnikum, ktoré by vytvorilo maďarskú podobu hydroným alebo toponým (tak ako tomu bolo pod vplyvom nemeckej kolonizácie). Je však celkom prirodzené, že maďarčinu používala šľachta (maďarská alebo pomaďarčená) ako úradný jazyk, v ktorom boli vedené úradné písomnosti. Preto sa v tomto prostredí uplatnili aj maďarské alebo pomaďarčené názvy.

Časť hydroným v prvej skupine (utvorené z maďarských apelatív) vznikli pravdepodobne na území, ktoré zapísali maďarskí pisári – ide o názvy dnes (väčšinou) neidentifikovaných tokov, ktoré boli zapísané pri rozhraničovaní chotárov a pod. Jedinou výnimkou je názov studničky *Máriaforás*, ktorá aj dnes funguje bežne v onymickej sústave miestnych obyvateľov.

Názvy (resp. podoba názvov) z druhej skupiny vznikli len ako výsledok zápisu slovenského pomenovania maďarským pravopisom. Vedenie úradnej agendy v maďarčine dokazujú aj názvy, ktoré majú časť názvu zapísanú maďarským pravopisom a časť názvu majú v nemčine – *Szkleno Bach* (1966)¹⁶, *Thurocz Bach* (1860) a pod. Ide o kríženie dvoch úrovní používania proprií – oficiálnej (využívanie úradnej – maďarskej podoby) a neoficiálnej (názov v nárečí – v tomto prípade v nemeckom nárečí).

Z uvedených poznámok vyplýva, že najväčší vplyv na podobu hydronymie Turca malo autochtónne slovenské etnikum. Najpočetnejšie neslovenské hydronymá vytvorilo nemecké etnikum, ktoré pôsobilo v odľahlých miestach Turca s bohatým výskytom tokov. Toto etnikum sa živilo prácou v lese a poľnohospodárstvom, preto sa jednotlivé toky stali dôležitými orientačnými bodmi. Dnes je väčšina pôvodne nemeckých tokov preložená do slovenčiny, stredná a staršia generácia v niektorých obciach doteraz používa aj pôvodnú nemeckú podobu hydroným. Menší vplyv na hydronymiu Turca mala neskoršia valašská kolonizácia – jednotlivé toky boli motivované terénnymi názvami, cez územie ktorých

¹⁵ Časť *Ad* je latinská predložka v spojení s maďarským propriom *Nádas patak*, teda *Pri Trstínovom potoku*.

¹⁶ Podoba bola zaznamenaná v katastrálnej mape Skleného, názov však pochádza z mapy z druhej polovice 19. storočia (tzv. nezjednotený operát).

pretekajú. Maďarské etnikum nemalo na podobu hydronymie takmer žiadny vplyv – väčšinou išlo o zápis slovenských názvov maďarským pravopisom.

Literatúra:

- BEŇKO, J.: *Starý Turiec*. Martin : Osveta, 1996, 279 s.
- CDSI. – *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae*. T. 1 (850 – 1235), 2 (1235 – 1260). Ed. R. Marsina. Bratislava : Veda, 1971; Bratislava : Obzor, 1987.
- KRAJČOVIČ, R.: *Vývin slovenského jazyka a dialektológia*. Bratislava : SPN, 1988, 343 s.
- KRÁLIK, L.: Z jazyka slovenského piesňového folklóru. In: *Varia III. Materiály z III. kolokvia mladých jazykovedcov (Modra-Piesok 2. – 3. XII. 1993)*, Bratislava : Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV; Banská Bystrica : Pedagogická fakulta UMB, 1994, s. 95 – 100.
- KRŠKO, J. 1998(a): Mikrosociálne toponymá. In: *13. Slovenská onomastická konferencia : Zborník referátov z 13. slovenskej onomastickej konferencie konanej v Modre-Piesku, 2. – 4. 10. 1997*. Bratislava : Filozofická fakulta UK v Bratislave; Bratislava : Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, 1998, s. 115 – 119, ISBN 80 – 85586 – 11 – 8
- KRŠKO, J. 1998(b): Toponymický priestor v komunikácii malých sociálnych skupín. In: *Slovenský národopis*, 46, 1998, č. 1, s. 80 – 101.
- KRŠKO, J.: Adaptácia nemeckých terénnych názvov do slovenskej toponymickej sústavy (na príklade Dobšinej). Referát prednesený na X. ročníku kolokvia mladých jazykovedcov 22. – 24. 11. 2000, Modra – Piesok. V tlači.
- KRŠKO, J.: *Terénne názvy z Muránskej doliny*. 1. vyd. Banská Bystrica : Fakulta humanitných vied UMB Banská Bystrica, 2001. 232 s. ISBN 80 – 8055 – 577-X
- KRŠKO, J.: *Hydronymia povodia Turca*. 2002. V tlači.
- LICHNER, V.: *Hydronymia horného Turca*. Rukopis diplomovej práce. Bratislava : Filozofická fakulta UK v Bratislave, 1973. 77 s. + 1 s. príloha.
- LEHOTSKÁ, D.: Nemecká kolonizácia v Turci. In: *Historický sborník Matice slovenskej*, 3, 1945, s. 1 – 42.
- MAJTÁN, M., ŽIGO, P.: *Hydronymia povodia Ipfa*. 1. vyd. Bratislava : Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV; Bratislava : Filozofická fakulta UK, 1999, 116 s. ISBN 80 – 88870 – 12 – 7
- SICÁKOVÁ, E.: Odras etnicity v stavbe hydroným v bilingválnej oblasti povodia Slanej. In: *Jazyková a mimojazyková stránka vlastných mien. Zborník referátov z 11. slovenskej onomastickej konferencie, Nitra 19. – 20. 7. 1994*. Bratislava – Nitra : Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV – Pedagogická fakulta, 1994, s. 217 – 220.
- SICÁKOVÁ, E.: *Hydronymia slovenskej časti povodia Slanej*. 1. vyd. Prešov : Pedagogická fakulta UPJŠ, 1996. 108 s. ISBN 80 – 88697 – 24 – 7
- SICÁKOVÁ, E.: Štandardizované podoby hydroným z povodia Slanej. In: *Slovenská reč*, 63, 1998, s. 330 – 337.
- ŠMILAUER, V.: *Vodopis starého Slovenska*. Bratislava : Učená spoločnosť Šafaříkova, 1932.
- ŠMILAUER, V.: Revise českých pomístních jmen. In: *Naše řeč*, 40, 1957, s. 260 – 277.
- ŠMILAUER, V.: *Příručka slovanské toponomastiky*. Praha : Academia, 1970. 216 s.
- VSO – Vlastivedný slovník obcí na Slovensku. Zv. 1 – 3. Bratislava : Veda, 1977 – 78.